

- Great Oktober social Revolution participants. Kyiv: Nat. publ. h. polit. Lit. URSS, 341-351. (in Ukr.)*
29. 1917 year in the village (peasants memoirs) (1967). In I. V. Igritskiy (Ed.). Moskva: Publishing house of political literature. (in Russ.)
30. Andrievskiy, V. *From the past (1917 year in Poltava)*. New York: Hoverlia, Vol. 1. Part. 2. (in Ukr.)
31. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. F. 165. Op. 1. D. 19. (in Russ.)
32. Eastern Podolie at a day of Tsentralna Rada and Hetmanate of P. Skoropadskiy (March 1917 – December 1918): collection of documents and materials (2008). In K. B. Zavalnuyk, T. V. Stetsuyk (Compil.). Vinnytsya : O. Vlasuyk. (in Ukr.)
33. Doroshenko, D. (1969). *My memoires about recent past (1914 – 1920)*. Munich : Ukrainian publishing house. (in Ukr.)

N. Kovalyova

THE INFLUENCE OF THE FIRST WORLD WAR ON THE REASONS FORMATION OF THE SECOND STAGE OF «AGRARIAN REVOLUTION» IN NADDNIPRIANSKA UKRAINE (1914 – 1917)

The present article is concerned with the problems of formation of «agrarian revolution» suppositions in Ukrainian provinces under the conditions of the First World War. The «agrarian revolution» is deemed to be a social conflict among peasants and landowners in 1902 – 1922. Traditional and new contradictions between these two social groups are analyzing here.

The research objective is clarifying the effect of the First World War on relations between peasants and landowners in the period from 1914 to 1917.

The method of the conflict analysis is used here for determination of causes of the «agrarian revolution» second stage in Naddniprianska Ukraine, which has begun in 1917.

The First World War has caused a general economic decline as landowners, as well as peasant economy. Positive consequences of the war for landowner's economy (new sources of profit, army prisoner's and refugee's labor service, etc.) made them independent from peasants. Positive consequences for peasant economy happened to be in some abatement of peasants rent conditions, unemployment settlement beyond agricultural workers, increase of income. However in the development of peasant economy were prevailing negative economic tendencies (inflation, food crisis, poverty).

It is specified, that to traditional contradictions between peasants and landowners (hiring of labor, lease of land) have been added new ones: discontent about military mobilization, exhaustible female labor, poverty, and "soldier" factor. Questions about hiring of labor and land lease were central to relations between peasants and landowners in 1917. Public social contestation between them has caused by landowner's contact soldier activity in autumn 1917.

Two compound problems were analyzing: the situation of peasants in Naddniprianska Ukraine and development of peasant movement during the First World War and their influence on activation of revolutionary occasions in autumn 1917 in the country. Scientific novelty pertains in the reconstruction of aggregate picture of ageing of social conflict supposition between

peasants and landowners against the background of the First World War.

The First World War has broken the started intensification of economy, has undermined economic situation of landowner's economy, has aggravated the poverty of weak peasants, and has stipulated degradation and further breakdown of peasant economy. Under the war conditions the whole tangle of contradictions was formed, the component part of which have been not only conflicts between landowners and peasants but also the complaints of the last to the government. Basic problems of peasant life were hiring of labors (the reinforcement of female labor exploitation), lease of land, food problems, etc. Circumstances of war time, in particular multiple valued roles of troops and refuges were promoted the aggravation of these contradictions. Front-line soldiers (frequently – military absentees) provoked landowners' bashing in Right-Bank Ukraine in autumn 1917, which have become the beginning of the second stage of «agrarian revolution» – open war of peasants with landowners.

Key words: The First World War, «agrarian revolution», landowners, peasants, lease, mobilization, front-line soldiers, bashing.

УДК 94(470+571) «19»:061.235

Г. Б. Ковальська

аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ВСЕРОСІЙСЬКИЙ ЗЕМСЬКИЙ СОЮЗ У ПЕРШІ МІСЯЦІ ПІСЛЯ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 Р.

У статті схарактеризовано громадську й політичну діяльність такої організації гуманітарного спрямування, як Всеросійський земський союз, у перші місяці після Лютневої революції. Описано підтримку та співпрацю земств із Тимчасовим урядом і його представниками.

Ключові слова: Лютнева революція, Тимчасовий уряд, Всеросійський земський союз, громадські організації.

Діяльність Всеросійського земського союзу (ВЗС) у цілому виявилася доволі ефективною, ставши важливим складником у розв'язанні найнагальніших гуманітарних проблем в умовах Першої світової війни на фронті та в тилу. У політичному плані виникла парадоксальна ситуація: забезпечення армії та власне існування самодержавства залежали від організації, більшість членів якої не були зацікавлені в збереженні монархічного режиму. Після ускладнень на фронті влітку 1915 р. Земський союз та його керівник князь Г. Є. Львов поступово перейшли від співпраці до відкритої конфронтації з урядом і, зрештою, стали однією із сил, яка сприяла падінню царського режиму та сформувала новий уряд.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано в наукових розвідках російських учених Г. В. Тихомирова [1] та О. Ф. Гордєєва [2]. Російський історик Г. О. Герасименко докладно схарактеризував діяльність Г. Є. Львова на чолі ВЗС, зосередившись на різноманітних аспектах перебування князя на чолі Тимчасового уряду [3]. У

дисертації А. В. Патрушева проаналізовано діяльність ВЗС у Вятській губернії в період Першої світової війни, звернено увагу на реформування земської системи [4]. В українській історіографії окремі аспекти цієї теми з'ясовано в працях О. М. Доніка [5], Т. О. Матвієнко [6; 7] та В. О. Магась [8]. У дисертації О. О. Захарової докладно досліджено діяльність князя Георгія Львова на чолі Всеросійського земського союзу [9].

Мета статті – схарактеризувати діяльність Всеросійського земського союзу в перші місяці після Лютневої революції 1917 р. та проаналізувати ставлення земств до Тимчасового уряду і співпрацю з ним та його представниками.

Після падіння самодержавства Всеросійський земський союз й інші загальноросійські організації громадського спрямування (Союз міст, Центральний військово-промисловий комітет) стали опорою нової влади в державному керівництві, а їхні діячі опинилися біля керма влади. Так, голова Земського союзу і співголова Земміста (у липні 1915 р. Земський союз і Союз міст створили комітет із мобілізації дрібної й кустарної промисловості для забезпечення армії зброєю, спорядженням та обмундируванням) князь Г. Є. Львов навіть очолив Тимчасовий уряд першого скликання [5, 36]. Земці радісно сприйняли падіння царського режиму. Протягом усіх років існування місцевого самоврядування царський уряд тримав земства в «залізному кулаці», на чималій відстані від політичної влади, у суворо окреслених межах місцевих «користі й потреб». Повалення монархії усувало перешкоди на шляху до вільної політичної діяльності та відкривало їм пряму дорогу до влади [3, 52].

У перші ж дні Лютневої революції 1917 р. земці направили до Петрограда тисячі телеграм, вітаючи нову владу. Тексти резолюцій, звернень, відозв надходили на різні адреси верхнього ешелону влади: Державної думи, персонально М. В. Родзянку і князеві Г. Є. Львову, на адресу міністерств і відомств Тимчасового уряду. Спершу захоплення земців було таке велике, що якісь конкретні пропозиції або хоча б побажання вони не висловлювали. «Звершилося велике, – повідомляла газета «Земський тиждень». – Розвіявся морок, розлетілися і поховалися темні сили... Яскраве сонце свободи блищить і розсипається золотими променями на оновлену, радісну, щасливу Росію. По всіх містах розкотився могутній поклик народний, радісний поклик звільнення» [3, 52–53].

3 березня 1917 р. «Тамбовський земський вісник» дав характеристику Тимчасового уряду й нагадав про патріотичні заслуги князя Г. Є. Львова, П. М. Мілюкова та О. І. Гучкова: «Руська земля стала господарем своєї долі – і першим міністром оновленої ради призначено організатора і невтомного працівника земської Росії – голову Всеросійського земського союзу князя Г. Є. Львова... Тепер на чолі міністерства внутрішніх справ людина, яка у період великого занепокоєння країни за постачання армії бойовими припасами організувала в Росії громадську роботу на оборону». Редколегія газети закликала до повного підпорядкування розпорядженням Тимчасового уряду – підпорядкування, заснованого відтепер не на примусі, а на суспільній довірі: «Громадяни! Велика справа виконана: нова влада сформована, і вона вже йде до нас з програмою грандіозної і самовідданої роботи на благо Росії.

Зустріньмо її розпорядження радісно, пам'ятаючи, що це перші розпорядження нашої вільної батьківщини» [10, 56–57].

Слова підтримки отримав Головний комітет ВЗС з Англії, у листі зазначено: «У засіданні громадської ради, що є зібранням міської ради та округу Кінгстон поблизу Гулля, яке відбулося під головуванням лорда-мера, члена управи Франсіса Еск'ю, за його пропозицією та за підтримки члена ради Пірльмена було одногосно ухвалено: рада міста округу Кінгстона поблизу Гулля сердечно вітає Всеросійський союз міст і земств та, зокрема, місто Петроград, із нагоди славного перевороту, що повалив бюрократичний режим... Рада висловлює своє торжество узв'язку з тим, що відтепер Росією будуть управляти народні представники, обрані на підставі найширших демократичних принципів» [11, 69].

Особливо багато телеграм надійшло на ім'я князя Г. Є. Львова, і не тільки тому, що він очолив Тимчасовий уряд. Головною причиною було те, що Г. Є. Львов ще в 1914 р. став головою Земського союзу, визнаним лідером земського руху. Той факт, що саме таку людину призначено міністром, радував і обнадіював земців. «Обрання Вас головою виконавчої влади, – писали впливові земські діячі із Самари, – є найвищою оцінкою роботи Земського союзу» [3, 53].

Головний комітет ВЗС послав телеграму князю Г. Є. Львову: «Зібравшись в об'єднану раду, голови Земського союзу і Земміста з почуттям глибокої радості вітають Вас, дорогий Георгію Євгеновичу, як члена Тимчасового уряду. Сповнені полум'яною вірою в майбутнє вільної Росії та її незламну волю до переможного завершення війни, ми всі об'єднані рішучістю безперервно і напружено продовжувати нашу роботу й обіцяємо віддати всі наші сили спільній справі під вашим керівництвом... Хай живе Державна дума та її обранці, які стали біля керма влади» [12, 70].

Комітети ВЗС на фронтах також підтримували зміни у владі й закликали до спокою та єдності. Так, у постанові Комітету Північного фронту ВЗС наголошено на необхідності збереження повної єдності та узгодженості в діях Комітету Північного фронту з Головним комітетом ВЗС. Водночас, беручи до уваги особливості функцій фронтового комітету як організації, що безпосередньо обслуговує армію й лише опосередковано стосується місцевого населення, Комітет Північного фронту ВЗС постановив:

1) звернутися до всіх працівників Комітету із закликом до повного спокою та подвоєної енергії у виконанні покладених на кожного безпосередніх завдань щодо обслуговування армії;

2) розпочати переговори з місцевими губернським земством і міською управою та в разі необхідності допомогти їм усіма наявними в розпорядженні Комітету засобами;

3) бути готовими в найближчому майбутньому до виконання можливих доручень Головного комітету [13, 127].

У резолюції Комітету Румунського фронту ВЗС зазначено, що, визнаючи повне підпорядкування Тимчасовому уряду, його Комітет у тісному єднанні з усіма своїми співробітниками одногосно визнає своїм першочерговим завданням насамперед спорядження армії та санітарної допомоги, тому з подвоєною енергією буде продовжувати виконувати

свої безпосередні обов'язки у справі служіння армії, надаючи право новому уряду вирішувати політичну долю Росії [14, 14–15].

3 березня 1917 р. в Комітеті Південно-Західного фронту Всеросійського земського союзу відбулися збори, на які були запрошені уповноважені від усіх відділів комітету та представники від усіх співробітників. Голова С. П. Шлікевич звернувся до присутніх із такими словами: «Панове, доля подарувала нам величезне щастя дожити до одного з найвеличніших моментів історичного життя Росії... Я пропоную проголосити «ура» на честь нового початку, на честь нової Росії, на честь нового уряду. За близьку перемогу над ворогом».

Потім на зборах були прочитані телеграми, надіслані комітетом членам Тимчасового уряду. В одній із них, надісланій князю Г. Є. Львову, Комітет Південно-Західного фронту Всеросійського земського союзу висловлював вельмишановному Георгію Євгеновичу радість за дорого батьківщину та гордість за свого незмінного і невтомного керівника [15, 93].

У повідомленні Комітету ВЗС Південно-Західного фронту про обсяги та напрями допомоги фронту від 13 березня 1917 р. до Харківської губернської земської управи зазначено, що в дні великих подій Комітет Південно-Західного фронту ВЗС має особливу відповідальність перед арміями фронту. Якщо раніше армія знала, що стара влада всіма заходами гальмує роботу організацій у тилу та на фронті, то в дні, коли впали старі ланцюги, армія чекає і вимагає від фронтової організації повного обсягу робіт.

Постачання продовольством численних установ на фронті та армії, а також продовольча допомога населенню прифронтової смуги надає право кваліфікувати Комітет як головного постачальника, зацікавленого в продовольчій організації тилу.

Також зауважено, що з організацією Тимчасовим урядом губернських продовольчих комітетів виникає потреба створення обласної продовольчої організації з розподілу заготівель та їх споживання, що побудована на засадах громадськості. Вона повинна замінити наявну бюрократичну структуру С. М. Гербеля, який під час Першої світової війни був головним уповноваженим із постачання продовольством російської армії. Для цього необхідно негайно скликати нараду представників зацікавлених організацій [16, 505]. Отже, Комітети ВЗС на фронтах не тільки підтримували новий уряд, але й не забували про свою основну роботу гуманітарного спрямування.

Великий потік телеграм від земських установ йшов на адресу Тимчасового уряду, який відображав інтереси земців за всіма параметрами – соціальним складом, внутрішньою і зовнішньою політикою, ставленням до різних суспільно-політичних організацій та установ, особливо земських. На їхню думку, Тимчасовий уряд створено «волею революційного народу» (Московське повітове земське зібрання), це «давню бажаний уряд» (Солікамська повітова земська управа), «істинний представник волі народу» (Лебединське та Канівське повітові земські зібрання) [3, 53–54].

Зрозуміло, що такий уряд земці мали намір підтримувати всіма силами. Обіцянка безумовної підтримки є наскрізною в усіх телеграмах земських зборів та управ. Земці давали клятву «служити вірою

і правдою, не шкодуючи життя, всім починанням Тимчасового уряду» (Вітебське повітове земське зібрання), «надати в розпорядження Тимчасового уряду всі свої сили» (Петроградське повітове земське зібрання), висловлювали «повну готовність у всьому надавати підтримку Тимчасовому уряду» (Хорольська повітова земська управа) [3, 54].

Погляди земських діячів і представників верхнього ешелону влади збігалися й з інших найважливіших питань того часу: необхідність зупинити хід революційних подій, увести їх у потрібне для себе русло, відновити «порядок» і тим самим створити умови для продовження війни до переможного кінця. Про це йдеться чи не в усіх телеграмах земських установ, надісланих до Петрограда на початку березня. Петроградське губернське земське зібрання, вітаючи Тимчасовий уряд, виражало впевненість, що воно «швидко приведе країну до повної перемоги над зятим ворогом, який вторгся в межі Батьківщини». Білгородське повітове земство також уважало, що «новий уряд скоро приведе країну до повної перемоги над сильним зовнішнім ворогом, запорукою чого може бути тільки негайне зміцнення ладу внутрішнього життя на непохитних підвалинах правопорядку» [3, 54–55]. Збори працівників Комітету Північного фронту ВЗС Псковського району, підтримуючи нову владу, також заявляли, що «воно докладе всі свої сили до успішного закінчення війни» [17, 7]. Отже, від початку Лютневої революції цілі й наміри земств і Тимчасового уряду збігалися.

Погляди земських установ і Тимчасового уряду збігалися й у питанні про організацію влади на місцях, що хвилювало земських діячів. Щойно революційна хвиля докотилася до губерній і повітів, вони почали звертатися до уряду з проханнями дати вказівки щодо організації влади в провінції, причому робили це в доволі категоричній формі. Голова Ярославської губернської управи Д. Є. Тімот телеграфував М. В. Родзянку: «Просимо термінових вказівок про організацію на місцях». Голова Смоленської губернської управи О. М. Тухачевський благав князя Г. Є. Львова якомога швидше визначити структуру «органів адміністративної влади або надіслати комісара» [3, 55].

Думку про можливість передавання влади головам земських управ підкріплював також безпосередній розвиток подій на місцях: деякі з них уже з перших днів березня взяли владу до своїх рук. Зокрема, 3 березня 1917 р. у Петрограді була отримана телеграма з Нижнього Новгороду, де сповіщалося, що губернатора О. Ф. Гірса зміщено й губернською управляє голова губернської земської управи П. А. Демідов. Одночасно князь Г. Є. Львов отримав телеграми з Тули і Ярославля з повідомленнями про те, що там комісарами стали земські діячі: у Тулі – С. Р. Дзюбін, а в Ярославлі – К. К. Черносітов. 4 березня 1917 р. розпочав виконувати обов'язки губернатора голова Самарської губернської земської управи К. М. Іньков [3, 56].

Зростання політичної ролі земств підтвержене урядовою постановою «Про покладення обов'язків губернаторів і віце-губернаторів на голів губернських і повітових земських управ із збереженням на місцях старого адміністративного апарату» 4 березня 1917 р. У документі, зокрема, зазначено: «1. ... усунути від посади губернаторів і віце-губернаторів. 2. У

губерніях, де введено земське положення, обов'язки губернаторів тимчасово покласти на голів губернських земських управ, надавши їм назву «губернських комісарів Тимчасового уряду». 3. Внести зміни в адміністративну діяльність у повітах, де введено земське положення, доручити головам повітових земських управ стати повітовими комісарами Тимчасового уряду. 4. Визнати бажаним збереження в межах можливості усього адміністративного механізму для підтримки нормальної життєдіяльності в країні» [2, 362].

Наступного дня, 5 березня 1917 р., зростання політичної ролі земств підкріплене телеграфним циркуляром Г. Є. Львова, відправленим у провінції. У ньому йшлося про призначення губернськими та повітовими урядовими комісарами голів земських управ без будь-якої додаткової процедури оформлення нового статусу й передавання в їхні руки всієї повноти влади на місцях.

Відповідно до зазначеного, провідником своєї політики на місцях Тимчасовий уряд уважав саме земства. У першій же своїй декларації, оприлюдненій 3 березня 1917 р., він заявив про намір перетворити органи місцевого самоврядування на основі загального, прямого, рівного й таємного виборчого права [2, 362].

У циркулярі Головного комітету ВЗС від 20 березня 1917 р. зауважено: «Одним із найближчих завдань Тимчасового уряду, згідно з пунктом 6 його декларації, є реформа земських установ на основі загального виборчого права. Передбачувана реформа має величезне політичне і суспільне значення та стосується насущних інтересів губернських і повітових земств. Необхідна умова успішності земської реформи полягає в можливості скористатися досвідом наявних земських установ... Земствам слід взяти найактивнішу участь у розробленні основ нового земського положення і тим самим полегшити Тимчасовому уряду його роботу... Головний комітет планує об'єднати діяльність земств у цьому напрямі шляхом скликання нарад з їхніх представників» [18, 147].

Документи про земства, розіслані з канцелярії Тимчасового уряду, фактично стосувалися лише традиційно земських губерній, але за їхніми межами виявилися такі величезні регіони, як Помор'я і Сибір. У Постанові Тимчасового уряду «Про покладення обов'язків губернаторів і повітових справників на голів губернських і повітових земських управ і збереження на місцях старого адміністративного апарату» від 4 березня 1917 р. у пункті 5 записано: «Питання про організацію адміністративної влади в неземських губерніях, у козацьких областях, у градоначальствах і в Сибіру тимчасово залишити відкритим надалі до з'ясування питання спільно з місцевими громадськими організаціями і посадовими особами» [2, 368].

Але в сибірському краї вирішили інакше. Тут уже понад півстоліття, із моменту земської реформи 1864 р., домагалися від царя поширення її на Сибір, але не знаходили позитивної відповіді. І ось тепер, відразу після лютого 1917 р., вирішено наполягати на цьому перед центральною петроградською владою. Не чекаючи паперів із північної столиці, сибіряки почали явочним порядком формувати земські установи. У Єнісейській губернії процес відразу

набув стрімкого характеру: народ хотів якомога швидше позбутися старого апарату управління, навіть просто шляхом перейменування, наприклад, Красноярського повітового з'їзду селянських начальників і повітового комітету громадської безпеки в Красноярську земську управу. Єнісейський повітовий селянський з'їзд, який відбувся 19 березня 1917 р., постановив скасувати діяльність повітового з'їзду селянських начальників, заснувавши натомість новий орган місцевого самоврядування – тимчасову повітову земську управу з обраним головою. Подібні рішення були ухвалені в Канському повіті.

Під тиском суспільних настроїв Томський губернський комітет громадського порядку, не чекаючи вказівок уряду, виробив «Загальне положення про народні збори і виконавчі комітети губерній», на основі якого на початку квітня 1917 р. він запропонував усім місцевим «комітетам порядку» провести вибори до волосних, повітових і губернських народних зборів, а також обрати виконавчі комітети.

Відомості про ці та інші подібні події, що відбувалися в Сибіру, не могли залишатися таємницею для Тимчасового уряду. Йому було добре відомо про збори сибірських земляцтв, сибіряків – членів наукових та інших товариств, де дуже гостро ставили питання про реалізацію в Сибіру земської реформи, розпочатої урядом, що насамперед стосувалося введення тут земств [2, 368].

Небажання Тимчасового уряду йти на радикальні суспільні зміни зумовило стрімке падіння авторитету та впливовості всіх його офіційних владних структур, постійну кризу влади. Із початком революції та в міру її розвитку широкі демократично налаштовані верстви населення не мирилися з тією ситуацією, яка склалася в органах земського самоуправління, бо досить швидко з'ясувалося, що в більшості губерній головами управ були люди, світогляд яких був сформований за умов і на принципах відданості самодержавству.

У багатьох випадках місцеве населення негативно поставилося до призначення голів управ комісарами Тимчасового уряду. У зв'язку з цим у деяких повітах населення почало усувати з посад комісарів й обирати, на їхню думку, «більш придатних». Так, 22 березня 1917 р. Уманське надзвичайне земське зібрання в оновленому складі обрало на посаду повітового комісара Тимчасового уряду капітана чотирнадцятого піхотного запасного полку Н. І. Блаватного. Голова Богодухівського повітового комітету 6 квітня 1917 р. повідомив, що Богодухівський повітовий комісар, граф Подгоричан-Петрович склав свої повноваження, замість нього вибраний окружний наглядач другого округу Харківського акцизного управління С. І. Коритько [7, 129].

Повідомлення про зміщення комісарів, які перебували на посадах згідно з циркуляром Г. Є. Львова, набули масового характеру. У короткий термін комісарів відсторонили в Чебоксарському повіті Казанської губернії, Прилуцькому повіті Полтавської губернії, Юр'єво-Подільському і Суздальському повітах Володимирської губернії, Іжевському повіті Вятської губернії, Челябінському повіті Оренбурзької губернії, Дем'янському повіті Новгородської губернії та багатьох інших повітах.

У ході революції в народі формувалося інше уявлення про організацію влади. Дедалі більше поширювався принцип обрання всіх без винятку

посадових осіб, зокрема з вищими урядовими комісарами [3, 63–64].

Із початком революції та в міру її розвитку широкі демократично налаштовані верстви населення не погоджувалися з тією ситуацією, яка склалася в органах земського самоуправління. До уряду надходили телеграми, пропозиції щодо проведення виборів складу земств на демократичній основі, а також реформи місцевого самоврядування. Наприклад, 25 березня 1917 р. до голови Державної Думи М. В. Родзянка надійшла телеграма саме такого змісту від зібрання уповноважених козаків і селян Полтавської губернії. «Опіка земських начальників, – наголошено в ній, – нам не потрібна. Необхідна негайна реформи волості й земства на широких демократичних засадах» [6, 117].

Атмосфера в губерніях і повітах продовжувала загострюватися. Щодня протягом весни 1917 р. Тимчасовий уряд отримував із різних кінців повідомлення про скидання губернських або повітових комісарів. Влада на місцях поступово переходила до демократичних верств – земських службовців, учителів, інспекторів народних училищ, прапорщиків, мирових суддів, контролерів купецьких товариств тощо [7, 129].

23 березня 1917 р. уряд ухвалив рішення про створення Особливої наради для розроблення реформ місцевого самоврядування. Очолити її мав князь Г. Є. Львов, але практично керував нарадою заступник міністра внутрішніх справ С. М. Леонтьєв. У роботі наради взяли участь відомі діячі земського та міського самоврядування, юристи, економісти, історики, представники державних органів: М. М. Авінов, Д. Д. Протопопов, Б. Б. Веселовський, В. М. Твердохлебов, М. М. Тоцький, С. Д. Урусов, В. М. Шретер, А. А. Станкевич, М. М. Виноградський та ін. [2, 363].

Перше засідання відбулося 26 березня 1917 р., за його підсумками створено 17 комітетів, що зумовлене завданнями реформування місцевого самоврядування. У цілому комітети провели 129 засідань, однак їхня робота йшла повільно й важко. У газеті «Справа народу» тоді писали, що Тимчасовий уряд увесь час спізнюється з реформою земського самоврядування. «3 дня переходу урядової влади в нові руки пройшло вже два місяці, – зазначено в газеті, – а для перетворення місцевого самоврядування не зроблено ще нічого» [3, 111].

Однак народ продовжував боротьбу за демократизацію земств. Газета «Земський тиждень» на початку травня констатувала, що до МВС, як і раніше, надходять відомості «про підготовку виборів до земських і міських установ згідно з виробленими на місцях положеннями» [3, 113]. Саме ця обставина мала вирішальний вплив на роботу Особливої наради, підсумком якої стали 46 законопроектів, із них найбільш важливі ті, що були затверджені все-таки в травні – липні 1917 р. і визначили зміст земських реформи. Перелік головних проектів, затверджених Тимчасовим урядом або міністром внутрішніх справ за 6 місяців (із 26 березня до 26 вересня 1917 р.): устрій волосного земства, волосних фінансів і наказ про вибори у волосних земствах; реформа земського виборчого права, наказ про земські вибори, зміна земського положення, створення банку міського і земського кредиту; уведення земств у Сибіру й

Архангельській губернії, у Степовому краї, в інших місцевостях (так званих «національних волостях» (інородницьких), які називали за національністю корінного населення: татар, казахів, калмиків, ногайців, трухменів та ін., що становили більшість населення волості) Астраханської та Ставропольської губерній, накази про вибори в цих місцевостях; уведення земства в Туркестанському краї; уведення земських рад у Лівонській та Естляндській губерніях, уведення земства в незайнятих ворогом місцевостях Віленської та Ковенської губерній; селищне управління і наказ про вибори селищних гласних.

Закінчено розроблення проекту введення земства в козацьких областях (Донської, Кубанської, Терської); в Ізмаїльському повіті Бессарабської губернії; в Уренхайському краї; означено основи земської реформи для Кавказу [2, 363]. Також видано положення щодо перетворення поліції в земську та міську (виборну) міліцію; уведено адміністративні суди, реорганізовано губернське й повітове управління (положення про комісарів) [19, 32].

На особливу увагу заслуговує Закон про міліцію від 17 квітня 1917 р., згідно із яким вона набула статусу виконавчого органу державної влади. Повітове земське зібрання вирішувало, скільки потрібно мати в повіті дільниць із дільничним на чолі. Одночасно скасовано стани і станових приставів. Повітове земське зібрання визначало кількість міліціонерів, які живуть в окремих селах, а також скільки коштів варто спрямовувати для їх утримання. У містах аналогічні питання вирішувала дума. Закон передбачав передати всі суми з казни, які раніше витрачали на поліцію в місті та повіті, повітовим земствам і містам для витрат на утримання міліції. За її роботу відповідав перед повітовим земством або містом начальник міліції [2, 365]. Він вирішував питання комплектування кадрів, їхнього переміщення, визначав розміри окладів, міг накладати стягнення, формувати допоміжні кадри [20, 193].

Губернському комісарові та міністрові внутрішніх справ була надана низка прав стосовно міліції. Так, у губернії працював призначений міністром внутрішніх справ урядовий інспектор міліції. Цей посадовець не підкорявся земству або місту, залежав тільки від міністра й губернського комісара. Він міг вказати на помилки в роботі міліції, зажадати від земства або міста усунення з посади некомпетентного начальника міліції.

Завдання правоохорони і безпеки ставало таким чином одним зі складників земської та міської діяльності, а службовці в міліції – однією з категорій земських службовців [2, 365].

Державний переворот поставив перед російськими громадськими організаціями низку нових невідкладних завдань. Одним із найважливіших серед них було досягнення найбільшої економії сил і коштів країни шляхом взаємного злиття усіх організацій, які так чи так обслуговували фронт та армію. Усі громадські організації (Земський союз, Союз міст, Червоний хрест) і в цей же час низка установ і відділів Військового відомства виконували суміжні функції, спрямовані на реалізацію однієї мети – допомогу армії та фронту. Такий паралелізм роботи вів до зайвих витрат громадських сил і зумовлював абсолютно зайві витрати на утримання управлінь й адміністративних центрів [21, 55]. «Цей паралелізм має бути знищений,

– повідомляли «Вісті Комітету Північного фронту ВЗС». – Одночасно з його усуненням сама собою піде диференціація усієї сукупності фронтової роботи між урядовими органами й громадськими організаціями» [22, 3].

Уже 6 березня 1917 р. Комітет Західного фронту ВЗС обговорював питання про об'єднання діяльності громадських організацій, що працюють для фронту. Комітет визнав за необхідне встановити загальні підстави такого об'єднання на особливій нараді з представників Земського союзу і Земміста [23, 8].

У постанові від 29 березня 1917 р. Головний комітет ВЗС наголосив на потребі об'єднання окремих громадських організацій, що паралельно працюють на європейському театрі військових дій для економії сил і коштів. Тимчасовий уряд прийняв пропозицію Головного комітету ВЗС і 25 травня 1917 р. затвердив указ про злиття громадських організацій «із подальшим підпорядкуванням об'єднаних за окремими спеціальностями установ відповідним урядовим інститутам» [21, 55].

Тимчасовий уряд доручив реалізувати це рішення представникові ВЗС В. В. Вирубову. Головний комітет ВЗС уже 1 червня розробив основні заходи щодо передавання своїх закладів «відповідним відомствам». Отже, відбувалося цілком закономірне в нових умовах «одержавлення» громадських структур [5, 36].

Підсумовуючи, [зазначимо], що Лютнева революція 1917 р. стала важливою віхою в історії Всеросійського земського союзу, оскільки її відділи звільнилися від колишньої державної опіки. Після падіння монархічного режиму земства були сповнені надій на розширення їхніх повноважень, і ці сподівання справдилися. Земців формально наділили всією повнотою державної влади на місцях, відбулася їх демократизація, але водночас вони виявилися «схильними до тих же хвороб, що й державний організм»: зростання бюрократії, прояв фінансових і кадрових зловживань, брак коштів тощо. За таких обставин ще виразніше означилася необхідність подальших земських перетворень.

Список використаної літератури та джерел

1. Тихомирова Г. В. Земские реформы 1864–1917 гг. в России; опыт и уроки их организационно-правового проведения : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Г. В. Тихомирова ; Московский государственный гуманитарный ун-т имени М. А. Шолохова. – М., 2008. – 26 с.
2. Гордеев О. Ф. Временное правительство и земская реформа в России (март-октябрь 1917 г.): исторические и правовые аспекты проблемы // Вестник Красноярского государственного аграрного ун-та. – 2006. – № 11. – С. 361–373.
3. Герасименко Г. А. Земское самоуправление в России / Г. А. Герасименко. – М. : Наука, 1990. – 264 с.
4. Патрушев А. В. Вятское земство накануне и в годы Первой мировой войны : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / А. В. Патрушев ; Чувашский государственный ун-т имени И. Н. Ульянова. – Йошкар-Ола, 2016. – 22 с.
5. Донік О. М. Всеросійський земський союз в Україні: структура, напрями та результати діяльності / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 22–37.
6. Матвієнко Т. О. Результати виборів до волосних земств в Україні 1917 р. / Т. О. Матвієнко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного

університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. 38. – С. 116–122.

7. Матвієнко Т. О. Місцеві органи влади в Україні навесні 1917 р.: у пошуках альтернативи / Т. О. Матвієнко // Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення / Редкол. : В. М. Власенко, В. М. Звагельський, Р. Камберова та ін. – Суми : Курськ : СумДУ; Південно-Західний державний ун-т, 2014. – Ч. 2, Т. 1. – С. 128–130.
8. Магась В. О. Общественно-политическая деятельность Земского союза и Союза городов на Юго-Западном фронте 1914–1917 гг. / В. О. Магась // Русин. – 2016. – № 2 (44). – С. 212–228.
9. Захарова О. О. Князь Георгій Львов та його діяльність на чолі Всеросійського земського союзу : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / О. О. Захарова ; Чернігівський державний педагогічний ун-т імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2007. – 27 с.
10. Обзор печати // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 58–60. – С. 56–63.
11. Приветствие земскому и городскому союзам и г. Петрограду от граждан г. Гуля // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 64–66. – С. 69.
12. Хроника. Главный комитет // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 58–60. – С. 70–92.
13. Постановление комитета Северного фронта // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 61–63. – С. 127.
14. Резолюция Комитета Румынского фронта // Известия Комитета Северного фронта Всероссийского земского союза. – Псков, 1917. – № 7. – С. 14–15.
15. В Комитете Юго-Западного фронта в дни переворота // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 58–60. – С. 93.
16. Повідомлення Комітету Всеросійського земського союзу Південно-Західного фронту у Харківську губернську земську управу про обсяги та напрями допомоги фронту // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна : У 2 кн. – Кн. 2 : мовою документів і свідчень. – Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2015. – С. 505–506.
17. Представительство служащих ВЗС // Известия Комитета Северного фронта Всероссийского земского союза. – Псков, 1917. – № 7. – С. 6–8.
18. В губерские и уездные земские управы // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 61–63. – С. 147–148.
19. Веселовский Б. Земство и земская реформа / Б. Веселовский. – Пг. : Т-во О. Н. Поповой, 1918. – 48 с.
20. Шевцова О. А. Создание милиции в Воронежской губернии в 1917 году / О. А. Шевцова // Вестник Воронежского государственного университета. – Серия: История, политология, социология. – 2012. – № 1. – С. 192–194.
21. Положение вопроса о слияние общественных организаций // Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам. Известия Главного комитета. – М., 1917. – № 67–69. – С. 55–57.
22. Переворот и новые задачи Земского союза на фронте // Известия Комитета Северного фронта Всероссийского земского союза. – Псков, 1917. – № 7. – С. 2–4.
23. Краткий обзор деятельности Всероссийского земского союза на Западном фронте 1915–1917 гг. – М., 1918. – 228 с.

References

1. Tikhomirova H. V. Zemskiy reforms in Russia during 1864 – 1917; Experience and lessons of their organizational and legal Conduct : Author. Thesis ... candidate of hist. sciences :

- 07.00.02 / G. V. Tikhomirova. – Moscow, 2008. – 26 p.
2. Gordeev O. F. Temporal government and reforms in Russia (march–october 1917): historical and legal aspects and problems // *Bulletin of the State Agrarian University at Krasnoyarsk*. – 2006. – № 11. – P. 361–373.
3. Gerasimenko G. A. Zemskiy self-government in Russia / G. A. Gerasimenko. – Moscow: Science, 1990. – 264 p.
4. Patrushev A. V. Vyatka council in the eve of the World War I : Author. Thesis ... candidate of hist. sciences : 07.00.02 / A. V. Patrushev. – Yoshkar-Ola, 2016. – 22 p.
5. Donik A. N. Russian Zemskiy Union in Ukraine: structure, trends and results of operations / A. N. Donik // *Ukrainian historical journal*. – 2014. – № 3. – P. 22–37.
6. Matvienko T. A. The results of elections to the township in Ukraine 1917 / T. A. Matvienko // *Proceedings of the History Faculty at Zaporizhzhya National University*. – Zaporozhye: News, 2014. – Vol. 38. – P. 116–122.
7. Matvienko T.O. Local authorities of Ukraine in spring 1917 : in search of alternative / T.O. Matvienko // *Personality, society, state, past and present issues / Redkol. : V. Vlasenko, V. Zvahelskyi, R. Kamberova and others. – Sumy-Kursk, the SSU; Northwestern State University Press, 2014. – Part 2, Vol 1. – P. 128–130.*
8. Magas V. O. Socio-political activities of Zemskiy union and Union of cities in South-West front 1914–1917 / V. O. Magas // *Rusin*. – 2016. – № 2 (44). – P. 212–228.
9. Zakharova O. O. Prince George Lvov and his activities led by Russian Zemskiy Union : Author. Thesis ... candidate of hist. sciences : 07.00.02 / O. O. Zakharova. – Chernihiv, 2007. – 27 p.
10. Review Printer // *Russian Zemskiy Union assistance to help sick and wounded warriors. Chief Proceedings Committee*. – Moscow, – 1917. – № 58–60. – P. 56–63.
11. Greetings to Zemskiy and town unions of Petrograd from Hull // *Zemskiy Russian Union assistance to help sick and wounded warriors. Chief Proceedings Committee*. – Moscow, 1917. – № 64–66. – P. 69.
12. Chronicle. Chief committee // *Russian Zemskiy Union assistance to help sick and wounded warriors. Chief Proceedings Committee*. – Moscow, – 1917. – № 58–60. – P. 70–92.
13. The decision of the North Front committee // *Russian Zemskiy Union assistance to help sick and wounded warriors. Chief Proceedings Committee*. – Moscow, – 1917. – № 61–63. – P. 127.
14. The resolutions of Romania Front committee // *Proceedings of the North Front committee of Russian Zemskiy Union*. – Pskov, 1917. – № 7. – P. 14–15.
15. The committee of the South-West front in the coup days // *Russian Zemskiy Union assistance to help sick and wounded warrior. Chief Proceedings Committee*. – Moscow, 1917. – № 58–60. – P. 93.
16. Message of the South-Western Front Committee of Russian Zemskiy Union in Kharkov provincial rural council on volumes and directions of the front support // *The Great War 1914–1918 and Ukraine : In 2 volumes. – Vol. 2 : language documents and evidence. – Kyiv : LLC «Publishing» Clio, 2015. – P. 505–506.*
17. Representation of employee RZU // *Proceedings of the North Front committee of Russian Zemskiy Union*. – Pskov, 1917. – № 7. – P. 6–8.
18. Guberskiy and district authorities // *Russian Zemskiy Union assistance to help sick and wounded warriors. Chief Proceedings Committee*. – Moscow, 1917. – № 61–63. – P. 147–148.
19. B. Veselovskiy. Zemstvo and Zemskiy reforms / B. Veselovskiy. – Petersburg : Est. O. N. Popovoy, 1918. – 48 p.
20. Shevtsova O. A. Creation of police in Voronezh province in 1917 / O. A. Shevtsova // *Vestnik of the State University at Voronezh. Series: History, Political Science, Sociology*. – 2012. – № 1. – P. 192–194.
21. Situation of merger common organizations // *Russian*

Zemskiy Union assistance to help sick and wounded warriors. Chief Proceedings Committee. – Moscow, 1917. – № 67–69. – P. 55–57.

22. New tasks and coup of Zemskiy union at the front // *Proceedings of the Russian committee of the North Front Zemskiy Union*. – Pskov, 1917. – № 7. – P. 2–4.

23. Brief review of Russian Zemskiy Union activities at the West front during 1915–1917. – Moscow, 1918. – 228 p.

H. Kovalska

RUSSIAN ZEMSKYI UNION IN THE FIRST MONTHS AFTER THE FEBRUARY REVOLUTION OF 1917

The activity of Russian Zemskiy Union (RZU) was quite effective, becoming an important element in addressing the most urgent humanitarian problems in the First World War on the front and rear area. In political terms a paradoxical situation was created: the army supporting and the existence of autocracy depended on the organization, most members of which were not interested in preserving the monarchy. After complications at the front in the summer of 1915 Zemskiy Union and its leader Prince G. Lvov gradually shifted from cooperation to open confrontation with the government and eventually became one of the forces that contributed to the fall of the Tsar regime and formed a new government.

The purpose of the article is to characterize the activities of Russian Zemskiy Union in the first months after the February Revolution of 1917 and to analyze their attitude to the Provisional Government and cooperation with it and its representatives.

After the fall of selfgovernment Zemskiy Union and the all other public organizations were channeling support to the new government in public management, and their leaders were at the helm. Thus, the head of Zemskiy Union, Prince G. Lvov even led the Provisional Government of the first convocation.

In the early days of the February Revolution in 1917 Zemstvo sent thousands of telegrams to Petrograd, congratulating the new government. The texts of resolutions and appeals to different addresses were on the top echelon of power: the State Duma, personally to M. Rodzianko and Prince G. Lvov, to the ministries. A large stream of telegrams from rural institutions came to the Provisional Government, which reflected the interests of Zemstvo in all aspects: social structure, domestic and foreign policy, attitude to various social and political organizations and institutions, especially rural. It is clear that this government Zemstvo intended to support in every way.

To sum up we note that the February Revolution of 1917 was a milestone in the history of Russian Zemskiy Union as its departments freed from former state custody. After the fall of the monarchy zemstva were full of hope to expand their powers and these expectations come true. Zemstva formally endowed with full state authority, held their democratization, but also they were «prone to the same diseases as the state body»: the growth of bureaucracy, financial and cases of abuse, lack of funds and so on. In such circumstances, even more clearly the need for further rural transformation was defined.

Key words: February Revolution, Provisional Government, All-Russian Zemstvo Union, public organization.